

DRUGPREVENTIE: EEN DRUGBELEID OP SCHOOL

Alcohol- en andere drugs vormen een belangrijke maatschappelijke problematiek. Het aantal problematische alcoholgebruikers wordt in België geschat op 500.000. Het laatstejaarsgebruik van cannabis bij 18-jarigen in Vlaanderen bedraagt 30,5% (De Donder, 2007). De algemene doelstelling van alcohol- en andere drugpreventie is het voorkomen van problemen als gevolg van middelengebruik. Vanuit een gezondheidsperspectief houden alle middelen (legale en illegale drugs) in meerdere of mindere mate risico's in voor de gezondheid en het welzijn van de gebruiker en zijn omgeving. Maar niet iedereen krijgt op korte of lange termijn problemen als gevolg van alcohol- of ander druggebruik. Hoewel het ene middel meer risico's inhoudt dan het andere, hangen de risico's op problemen niet alleen af van het middel zelf. Problematisch gebruik heeft ook te maken met het milieu - de fysieke en sociale omgeving waarin mensen (niet) gebruiken - en met de mens - zijn persoonlijkheid, waarden en normen, leeftijd, biogenetische en maatschappelijke kwetsbaarheid. Mens, middel en milieu staan in interactie met elkaar en bepalen samen of iemand al dan niet een bepaald middel (problematisch) gaat gebruiken.

Jongeren, alcohol en andere drugs: een situatieschets

Jongeren zijn omwille van diverse redenen gevoeliger voor de risico's van middelengebruik en extra kwetsbaar: hun leeftijd, het feit dat hun hersenen nog volop in ontwikkeling zijn en de verschuivingen in hun sociale en emotionele belevingswereld. En juist de adolescentieperiode is de levensfase bij uitstek waarin jongeren zelf of via hun vrienden geconfronteerd worden met alcohol en andere drugs. We illustreren dit aan de hand van cijfers over het middelengebruik bij Vlaamse jongeren. Sinds 1999 bevaart VAD leerlingen uit het secundair onderwijs over hun druggebruik, vrijetijdsbesteding en het drugbeleid op hun school en bundelt deze gegevens jaarlijks in een syntheserapport (Kinable, 2006).

Van alle legale en illegale drugs blijft alcohol bij uitstek de nummer één. Aangezien bijna twee derde van de 12-jarigen zegt ooit alcohol te hebben gedronken, mogen we ervan uitgaan dat een relatief groot deel onder hen in contact is gekomen met alcohol op lagere schoolleeftijd. Met de stijging van de leeftijd zien we ook een verandering in het gebruikspatroon: onder oudere leerlingen treffen we opvallend meer regelmatige¹ alcoholdrinkers aan. Er zijn ongeveer evenveel jongens als meisjes die alcohol drinken, maar er zijn dubbel zoveel jongens als meisjes die regelmatig alcohol drinken. Het gebruik van illegale drugs beperkt zich in grote mate tot het gebruik van cannabis. Tussen de leeftijd van 14 en 18 jaar stijgt het ooit-gebruik van cannabis van één op negen naar bijna één op twee. Meer dan vier op de tien leerlingen die ooit cannabis gebruikten, zijn daar weer mee gestopt. Cannabis wordt vooral occasioneel gebruikt. Er zijn opvallend meer jongens dan meisjes die cannabis, zowel occasioneel als regelmatig, gebruiken. Het gebruik van andere illegale drugs dan cannabis komt weinig voor in het secundair onderwijs en is over het algemeen een occasioneel gebeuren. 2.1% van alle leerlingen gebruikt andere illegale drugs dan cannabis.

Alcohol- en andere drugpreventie start in het basisonderwijs

Het uitstellen van de beginleeftijd is een cruciale doelstelling van drugpreventie. Want hoe jonger men begint te gebruiken, hoe groter de kans op problematisch gebruik op latere leeftijd. Dit geldt voor de legale en illegale drugs (Baumeister & Tossmann, 2005; Pitkänen et al., 2005). Het is dan ook aangewezen dat preventieprogramma's starten vóór het eerste gebruik (Moon, 2000). Bovendien situeert volgens Cuijpers (2002) het effect van drugpreventie in het onderwijs zich voornamelijk op het niveau van het uitstellen van het eerste gebruik.

Wat alcohol betreft, leert de VAD-leerlingenbevraging ons dat de meerderheid van de Vlaamse jongeren reeds in contact is gekomen met alcohol op lagere schoolleeftijd. Preventie gericht op het ondersteunen van niet-gebruik en uitstellen van het eerste alcoholgebruik is dan ook een belangrijk thema voor het basisonderwijs. De redenen daarvoor liggen voor de hand: de hersenen van jongeren zijn volop in ontwikkeling en alcohol remt de ontwikkeling af. Dat kan invloed hebben op het karakter en op het gedrag. Alcohol heeft een invloed op het beloningssysteem in de hersenen, met name het gebied van de hersenen dat actief wordt als je iets prettig ervaart. Jongeren die vroeg beginnen met drinken gaan minder op zoek naar andere en gezondere prettige prikkels wanneer ze al op jonge leeftijd de 'beloning' van alcohol hebben leren kennen. Alcohol verstoort ook het hormonale evenwicht dat van belang is bij de botontwikkeling en de seksuele ontwikkeling.

Interveniëren vóór het eerste gebruik is dus belangrijk omdat het tot meer effectiviteit leidt. Maar vroegtijdig ingrijpen laat bovendien toe om meer offensief te werken aangezien middelenpreventie bij kinderen en jonge tieners zich hoofdzakelijk vertaalt in het werken rond sociale vaardigheden en attitudevorming. Ontwikkelingspsychologisch gezien zijn kinderen hiervoor ontvankelijk, zowel op cognitief als op emotioneel, fysisch en sociaal vlak.

Een integrale aanpak

De Wereldgezondheidsorganisatie stelt ondubbelzinnig dat het bevorderen van gezondheid verder gaat dan gezondheidseducatie. Het veronderstelt een verandering van de schoolcontext, waarbij men interverteert op verschillende niveaus: klas-, school- en omgevingsniveau. Gezondheidsbevordering beoogt veranderingen door gezondheidseducatie, het nemen van structurele maatregelen en afspraken (VLOR, 2006). Ook middelenpreventie in het basisonderwijs vereist een beleidsmatige aanpak, met naast educatie aandacht voor het creëren van een ondersteunend schoolklimaat en het betrekken van de ouders.

Educatie geïntegreerd in de schoolpraktijk

Voor kinderen tot 9 jaar is het aangewezen om de nadruk te leggen op de ontwikkeling van normbesef en sociale vaardigheden. Het lagereschoolkind ontwikkelt een individualistisch normbesef. Dit betekent dat een kind een gedrag als 'moreel goed' beschouwt wanneer dit gedrag in functie staat van zijn eigen interesses en behoeften. Een heel belangrijke behoefte van hen is erbij horen en gewaardeerd worden. Deze behoefte maakt dat kinderen willen leven naar de richtlijnen van hun ouders omdat dit hen ouderliefde en een gevoel van eigenwaarde oplevert. Deze ontwikkeling van het normbesef is een belangrijk gegeven in het leren omgaan met genotsmiddelen. Vanaf de derde graad bezitten kinderen de noodzakelijke cognitieve mogelijkheden en ervaringen om te begrijpen wat sociale invloed betekent en om informatie over drugs te bevatten. Bij de oudste leerlingen kan de alcoholthematiek dus zeker aan bod komen. Dit omvat het aanreiken van informatie over de effecten en risico's van alcohol en het trainen van attitudes en vaardigheden. Dan gaat het over bewustwording van de eigen houding ten opzichte van alcoholgebruik, dialoog, confrontatie met andere houdingen, leren uit observaties en ervaringen. Samengevat betekent dit dat de algemene aanpak van 'werken rond sociale vaardigheden' in het 5de en 6de leerjaar uitmondt in een drugspecifieke aanpak rond de alcoholthematiek. De leerkracht vormt hierbij de centrale spil: hij kan best aansluiten bij de leef- en ervaringswereld van de leerlingen en kan de inbedding in het pedagogisch project van de school bewaren, zowel horizontaal als verticaal.

Wanneer het preventief werken bovendien geïntegreerd wordt in het dagdagelijks schoolleven, kan het tot een meer duurzame verandering leiden. Indien kinderen vaardigheden aangeleerd krijgen in de klas, is het noodzakelijk dat zij buiten de klas gestimuleerd worden om deze vaardigheden te hanteren en te oefenen in het dagelijks leven op school. Als kinderen bijvoorbeeld in de klas leren keuzes maken en omgaan met vrijheid en begrenzing, is het belangrijk dat ze deze vaardigheden mogen toepassen in de dagelijkse schoolpraktijk. Dat ze mee verantwoordelijk kunnen zijn voor en inspraak hebben bij de aankleding van het klaslokaal, de speelplaats of voor het keuzeaanbod van middagactiviteiten. Een illustratie van de noodzaak aan complementaire offensieve acties gericht op het aanleren en op het stimuleren van

sociale vaardigheden en feit dat ook in het kader van middelenpreventie offensiviteit en radicaliteit nauw samengaan.

Ouders betrekken

Ouders zijn een belangrijke en prioritaire partner van de school in het werken rond alcoholpreventie. Het intensief betrekken van het gezin om thuis de discussie over middelengebruik verder te zetten, is een belangrijke eigenschap van effectieve implementatie van preventieprogramma's (Burkhart, 2002). De school kan mogelijkheden scheppen om de ouders bij het preventief werken te betrekken, bijvoorbeeld door te communiceren welke inspanningen ze zelf doet om een gezonde, toffe leefomgeving te creëren en ouders hierin inspraak te geven. De school kan de ouders ook ondersteunen in hun opvoedersrol door hen informatie aan te bieden en trends aan te kaarten: "Waarom is het belangrijk om je kind geen alcohol te laten drinken, ook geen alcopops en energydrinks?", "Hoe kan je over alcohol praten met je kind en wat kan je als ouder nog doen?" De brochure die VAD schreef op maat van ouders "Tieners, alcohol en drugs. Informatie voor ouders van 10- tot 12-jarigen" is hiervoor een handig instrument.

Begeleiding

België telt naar schatting 183.000 kinderen onder de 15 jaar met ouders die een alcoholprobleem hebben. Kinderen van ouders met alcoholproblemen (verkort KOAP) vormen een risicogroep voor het ontwikkelen van afhankelijkheids- en andere problemen. Zij ervaren in hun gezin van herkomst meer stress dan het gemiddelde kind en hebben minder kans om stresshanteerings- en probleemoplossingsvaardigheden aan te leren (negatieve modeling van de kant van de ouder(s), minder gelegenheid steun te ervaren in het gezin, enz.). Deze kinderen hebben behoefte aan een aanpak die een gedifferentieerd antwoord biedt op hun ervaringen, vragen en noden. Het begeleiden van deze kinderen is erg belangrijk en het CLB is hierbij een belangrijke partner. VAD ontwikkelde materiaal om rond deze problematiek te werken, waaronder de website www.alsjeoudersdrinken.be die de weg wijst naar meer info en hulp.

Werken rond alcohol en andere drugs in het secundair onderwijs

De secundaire schoolleeftijd is echter de periode bij uitstek waarin jongeren zelf of via hun vrienden ervaring opdoen met alcohol en andere drugs. Het mag dan ook niet verwonderen dat vooral de secundaire scholen voor een hele uitdaging staan. Zij worden geconfronteerd met heel uiteenlopende situaties: leerlingen die onder invloed in de les zitten, leerlingen die betrapt worden op cannabisbezit op school of leerkrachten die bezorgd zijn over het functioneren van een leerling en vermoeden dat deze problemen een gevolg zijn van druggebruik.

Een beleidsmatige aanpak als voorwaarde: een 'Drugbeleid Op School'

Effectieve drugpreventie in het onderwijs vereist een beleidsmatige aanpak met een werking op verschillende niveaus. Het sensibiliseren en informeren van leerlingen rond de drugthematiek en het werken rond sociale en persoonlijke vaardigheden, ondersteund door structurele maatregelen op het gebied van leerlingenparticipatie en schoolinfrastructuur zijn essentiële doelstellingen voor de school. Maar ook het aanbieden van een duidelijk normatief kader en het consequent regulerend optreden, als het vroegtijdig interveniëren door het opvolgen, signaleren en begeleiden van leerlingen die minder functioneren zijn belangrijke elementen bij het voorkomen van en anticiperen op drugproblemen. Want alcohol en andere drugs houden risico's in voor de gezondheid, het welzijn en de veiligheid van de leerling én de schoolomgeving. Alcohol- en ander druggebruik heeft een directe invloed op het functioneren (in ruime zin: sociaal, emotioneel, fysiek...) van de leerling op school, en kan de ontwikkeling van de jongere en zijn kansen op een succesvolle schoolloopbaan beperken. Omgaan met alcohol en andere drugs betekent voor de school naast het uitwerken van offensieve acties en begeleidende interventies ook het defensief optreden bij grensoverschrijdend gedrag. Het concept 'Drugbeleid Op School' biedt scholen een concreet handvat voor het effectief, beleidsmatig werken rond alcohol- en andere drugs. Een 'Drugbeleid Op School' is opgebouwd rond drie pijlers: 'Regelgeving', 'Begeleiding' en 'Educatie & structurele maatregelen'. Het succes van een beleid neemt toe naarmate de drie pijlers evenwichtig worden uitgewerkt.

Regelgeving

In de pijler 'regelgeving' verduidelijkt de school welk gedrag met betrekking tot drugs en druggebruik verwacht wordt en bakent de school af welk gedrag onaanvaardbaar is. Met andere woorden: wat zijn de regels met betrekking tot bezit, gebruik, onder invloed zijn, delen en dealen van genotmiddelen op school? Minimaal heeft deze regelgeving als functie veiligheid creëren: ervoor zorgen dat alcohol en andere drugs geen onveilige, ongezonde schoolomgeving creëren. Bovendien kan regelgeving ontradend werken en een normatief kader creëren dat de jongere ondersteuning biedt. Ook voor het schoolpersoneel geven duidelijke regels en grenzen meer zekerheid en houvast om consequent op te treden naar de leerlingen. Binnen de school bestaat er vaak onduidelijkheid over de regels rond middelengebruik in specifieke situaties zoals buitenschoolse activiteiten. Het is dan ook belangrijk dat de school de verschillende situaties en plaatsen afbakt die binnen de schoolcontext vallen - bijvoorbeeld aan de schoolpoort en tijdens de middagpauze - en bepaalt welke regels daar gelden. Maar regelgeving op zich kan niet voorkomen dat leerlingen grensoverschrijdend gedrag stellen. De school tekent ook procedures uit met een taakverdeling rond wie reageert en hoe er gereageerd wordt bij (vermoeden van) regelovertreding. Idealiter bepaalt de school ook de communicatie met externe partners: wanneer

en hoe worden de ouders betrokken, wat is de plaats van politie en justitie, enz. Formalisering van deze procedures in een beleidsdocument geeft meer slagkracht.

Educatie en structurele maatregelen

Met deze pijler komt de school tegemoet aan de nood om leerlingen aan te zetten tot bewust, weloverwogen en verantwoordelijk gedrag met betrekking tot middelengebruik. Op basis van evidence-based onderzoek kunnen we stellen dat effectieve drugeducatie voldoet aan volgende kwaliteitscriteria (Burkhart, 2002; Cuijpers, 2002).

Ten eerste is drugeducatie die intensief is en over een langere periode loopt, het meest effectief. Een eenmalige activiteit heeft weinig impact op het gedrag van een persoon. Continuïteit en herhaling zijn dan ook aangewezen, met andere woorden: het aanreiken van drugeducatie naar alle leerlingen over alle leerjaren heen.

Wat de educatieve inhoud betreft vormt het corrigeren van verkeerde beeldvorming over het alcohol- en ander druggebruik door leeftijdsgenoten een essentieel onderdeel. 'Iedereen gebruikt' is een gangbare uitspraak van jongeren, die echter niet strookt met de realiteit. Jongeren overschatten systematisch het middelengebruik bij leeftijdsgenoten. En zij baseren zich voor hun idee over wat acceptabel of normaal gedrag is gedeeltelijk op hun perceptie van het middelengebruik door leeftijdsgenoten. Het bijsturen van deze perceptie is dan ook een noodzakelijk onderdeel van drugpreventie. Dit kan onder meer door het aanreiken van objectieve en actuele informatie over alle legale en illegale drugs en over de gevolgen van gebruik.

Ook het werken aan persoonlijke en sociale vaardigheden vormt een blijvend aandachtspunt. Jongeren komen vaak in situaties waar het niet zozeer gaat om een stellingname voor of tegen drugs, maar om een veel gecompliceerdere keuze: bijvoorbeeld zich manifesteren in een bepaalde situatie of respect krijgen van vrienden. Omgaan met druk van leeftijdsgenoten, zelfredzaamheid en assertiviteit zijn belangrijke vaardigheden waar jongeren in getraind moeten worden en ondersteuning bij nodig hebben.

Een *conditio sine qua non* bij dit alles is dat er interactief gewerkt wordt, de leefwereld van de doelgroep centraal staat en de inhoud aansluit bij hun kennis- en ervaringsniveau. De cijfers rond middelengebruik bij de Vlaamse leerlingen (zie supra) bieden hiervoor een goede houvast. Zij leren ons onder andere dat, hoewel het uitstellen van het eerste alcoholgebruik en het ondersteunen van het 'niet-drinken' in de eerste graad een belangrijke doelstelling is, er zeker ook aandacht nodig is voor het verstandig leren omgaan met alcohol. In de tweede graad dringt het werken rond de cannabisthematiek zich op: 15-16 jaar is een scharnierleeftijd voor cannabisgebruik. Het lespakket 'Maat in de shit' (VAD, 2007) biedt een originele en effectieve invalshoek om met leerlingen 14-16 jaar rond dit thema aan de slag te gaan. In de derde graad kan, bijvoorbeeld in het kader van het thema 'veilig uitgaan', verder gewerkt worden rond andere illegale drugs en alcohol.

Het vormt zonder twijfel een meerwaarde wanneer de school dit educatief aanbod ondersteunt met structurele maatregelen zoals het opstarten en ondersteunen van de leerlingenraad, het zorgen voor een aangename infrastructuur en het bevorderen van positieve contacten tussen leerkracht en leerling. Dergelijke maatregelen hebben ook een directe invloed op het middelengebruik. Uit de VAD-leerlingenbevraging blijkt duidelijk een verband tussen schoolklimaat en middelengebruik: leerlingen die een goede schoolsfeer en een goede relatie met leerkrachten rapporteren, gebruiken minder legale en illegale drugs. De leerlingenbevraging biedt niet alleen zicht op het middelengebruik van de Vlaamse leerling, maar is tevens een instrument op individueel schoolniveau. De bevraging is opgesteld volgens de pijlers van een drugbeleid en geeft de deelnemende school over elk van deze onderdelen feedback over haar leerlingen. De bevraging verhoogt de participatie van de leerlingen aan het drugbeleid doordat het de behoeftes en meningen van de leerlingen zichtbaar maakt en het aanleiding geeft tot dialoog.

Begeleiding

In deze pijler tekent de school de stappen uit die ondernomen worden wanneer de school bezorgd is over een leerling die minder goed functioneert ten gevolge van drugproblemen. Er wordt stilgestaan bij wie welke taak en rol opneemt bij het opvolgen en het signaleren van verminderd functioneren, het begeleiden en eventueel doorverwijzen van leerlingen met drugproblemen. 'Minder functioneren ten gevolge van drugproblemen' gebruiken we in zeer brede betekenis. Drugbezit of onder invloed zijn op school, is slechts één manier waardoor een drugprobleem zich kan manifesteren. Het feit dat een leerling een drugprobleem heeft, kan zich op verschillende manieren uiten: leergedrag (bijvoorbeeld spijbelen), sociaal gedrag (bijvoorbeeld agressie), organisatie, uiterlijk (bijvoorbeeld vlekken op kledij), emotie en expressie (bijvoorbeeld nerveus zijn) enz. Om deze wijzigingen in het globale gedrag en voorkomen van de leerling te kunnen omvatten spreken we over 'verminderd functioneren'. Door het functioneren van de leerling op te volgen, komen problemen met drugs en druggebruik sneller in het vizier van de school.

Afsluitende kanttekening

Omdat het onderwijs jongeren bereikt in een goed omkaderde context en schoolgaan een belangrijk deel uitmaakt van het leven van de jongere, is de school een belangrijke setting met een democratische grondslag voor het werken naar deze doelgroep. Met een beleidsmatige aanpak in de secundaire én lagere school wordt optimaal gewerkt aan het zo vroeg mogelijk voorkomen van alcohol- en andere drugproblemen. Defensief optreden staat in het secundair onderwijs - gezien de risico's van genotsmiddelen voor de gezondheid, het welzijn en de veiligheid van de leerling én de schoolomgeving - complementair naast het sensibiliseren, informeren, sociaal vaardig maken en begeleiden van leerlingen. Uiteraard ondersteund door

structurele maatregelen op het gebied van leerlingenparticipatie en schoolinfrastructuur.

Maar middelengebruik is een erg complexe thematiek. Willen we de doelstelling van drugpreventie realiseren en de problemen die kunnen ontstaan door middelengebruik voorkomen, dan moeten we ons niet enkel focussen op de persoon maar ook op de omgevingsfactoren en de middelen zelf. Integraliteit is voor drugpreventie op school een noodzakelijke dimensie maar overstijgt ook de schoolcontext. Scholen kunnen onmogelijk een invloed hebben op al deze factoren. Evenmin kunnen we via onderwijs alle jongeren bereiken. Maatschappelijk kwetsbare jongeren, bijvoorbeeld anderstalige nieuwkomers en jonge schoolverlaters, worden moeilijk bereikt door traditionele preventiekanalen en -methoden. Een intersectorale aanpak met betrokkenheid van jeugdwerk, uitgaansleven, welzijnswerk en justitie waarbij de algemene beleidsmatige aanpak aangevuld wordt met initiatieven op maat van specifieke doelgroepen blijft dan ook een noodzaak.

Ilse BERNAERT

Vereniging voor Alcohol- en andere
Drugproblemen
Vanderlindenstraat 15,1030 Brussel
T 02 423 03 37/ ilse.bernaert@vad.be

NOTEN

¹ We spreken over 'regelmatig' als we de leerlingen willen aanduiden die tijdens het jaar voor de bevraging dat bepaald gedrag minstens eenmaal per week tot dagelijks gesteld hebben. 'Occasioneel' is de term die we gebruiken als we het over de leerlingen hebben die tijdens het jaar voor de bevraging een bepaald gedrag hebben gesteld, maar minder dan eenmaal per week.

REFERENTIES

- Baumeister, S.E. & Tossman, P., Association between early onset of cigarette, alcohol and cannabis use and later drug use patterns: an analysis of a survey in european metropolises. *European Addiction Research*, 2005, 11; 92-98.
- Burkhart, G., Drugpreventie op scholen in de EU. Nieuwsbrief: drugs in beeld, Europees Waarnemingscentrum voor drugs en drugverslaving (EMCDDA), september- oktober 2002. www.emcdda.eu.int
- Cuijpers, P., Effective ingredients of school-based drug prevention programs. A systematic review. *Addictive Behaviors*, 2002, 27.
- De Donder, E., Alcohol, illegale drugs, medicatie en gokken. Recente ontwikkelingen in Vlaanderen 2005-2006. Brussel, VAD, 2007.
- Kinable, H., Bevraging van Vlaamse leerlingen in het kader van een Drugbeleid Op School. Syntheserapport schooljaar 2005-2006. Brussel, VAD, 2006. U kan het Syntheserapport inkijken en downloaden op www.vad.be/docs/syntheserapport_2005_2006.pdf
- Moon, D.G., Jackson, K.M., Hecht, M.L., Family risk and resilience factors, substance use, and the drug resistance process in adolescence. *Journal of Drug Education*, 2000, 30(4); 373-398.
- Pitkänen, T., Lyyra A. & Pulkkinen, L., Age of onset of drinking and the use of alcohol in adulthood: a follow-up study from age 8-42 for females and males. *Addiction*, 2005, 100 (5); 652-661.
- VLOR, Op uw gezondheid! Strategisch plan over gezondheidsbevordering in het basis- en secundair onderwijs, 2006.